Философски дискурс и политически реализъм:

Глобалният Запад

Наследство от 20-ти век

Есе, написано от д-р Стефан Хьогл

Призивът на един философ

Непроверен превод, генериран от софтуер

Първо издание на четвъртата част на века

СЪДЪРЖАНИЕ

Философия, история, политика: политически реализъм и глобалният Запад 5

Глобалният Запад: философия и визия за универсален суверенитет 7

Аксиомите на Запада 18

Епилог: Три максими за следващото четвърт век 19

Каквото и да каже историята за мен, когато ме няма, се надявам да отбележи, че аз се обърнах към най-добрите ви надежди, а не към най-лошите ви страхове, към увереността ви, а не към съмненията ви. Моята мечта е да вървите по пътя пред вас, водени от светлината на свободата и подкрепяни от ръката на възможностите.

Роналд Рейгън (1911–2004)[1]

Посветено на приятелите на свободата

[1] *От реч, произнесена на Националния конгрес на Републиканската партия на 17 август 1992 г. Роналд Рейгън беше 40-ият президент на Съединените щати и постави началото на мащабен процес на разведряване на отношенията с тогавашния лидер на Съветския съюз Михаил Горбачов.*

Циниците третират ценностите като равностойни и инструментални. Държавниците основават практическите си решения на морални убеждения. ... За мен едно разумно определение за реалполитиката е да се каже, че съществуват обективни обстоятелства, без които външната политика не може да се води. Опитът да се справяме с съдбата на нациите, без да отчитаме обстоятелствата, с които те трябва да се справят, е бягство от реалността.[1]

Хенри А. Кисинджър (1923–2023)

Философия – История – Политика: Политически реализъм и глобален Запад

Рядко в края на дадена историческа епоха философията, политиката и световната история са били толкова драматично преплетени, както през XX век, чиито последици все още изпитваме днес. Дори четвърт век след календарния ѝ край нейното наследство едва ли се забелязва, поради което многобройните политически конфликти не дават признаци да затихнат. Това е особено очевидно на световната политическа сцена, където са се образували многобройни напрежения и фронтове. Сложността на ситуацията днес оставя много съвременници в недоумение, а някогашната надежда за по-добро бъдеще отдавна е отстъпила място на чувство на примирение.

Особено в международните отношения се нуждаем от политици, които не се водят от нечестни амбиции, а изпълняват длъжността си с лична отговорност и необходимата далновидност – с други думи, които разбират *от реалполитик*. Ако, както казва Хенри Кисинджър, считан за политик *на реалполитик* по превъзходен начин, в цитирания по-горе пасаж, това означава да се вземат предвид обективните условия, тогава се нуждаем от кормчия, който се води от конкретните обстоятелства, т.е. от реалността.

Всъщност всеки, който иска да управлява кораб в опасни води, трябва винаги да следи другите кораби, собствения си потенциал и възможностите на

[1] От интервю за списанието DER SPIEGEL (28/2009) от 5 юли 2009 г.

потенциалните врагове. Рулевият ще обръща внимание на всичко, което би могло да стане от значение. За него важен е фактът, реалните обстоятелства: реалистичната перспектива.
Неговият идеалистичен ум обаче дръзва да погледне отвъд хоризонта на океана – две души туптят в гърдите му[2] . Дори в бурни морета той търси острови на надежда и увереност. В лунната светлина капитанът си тананика песни за мир и приятелство, химни за световно братство, които докосват сърцето му. Но бурите на бурното море заглушават нежните мелодии. Идеалите са като поглед към звездното нощно небе: кой знае дали всеки някога ще открие в тях едно и също послание?

В противопоставянето между фактите и визиите се е появило трето измерение между фронтовете, което опитните кормчии трябва да имат предвид: условията в дълбините на водите – водовъртежите и теченията, които не се виждат лесно, но безспорно са налице. Това са проявления на водата, нейните елементарни свойства, сега в голям мащаб. По реките, езерата и моретата нейното поведение е част от реалността и по този начин влияе върху навигацията.

Да погледнем в дълбините всъщност означава да погледнем към човешката природа, към човешкото състояние – *conditio humana*. Как би било възможно да се опитаме да проумеем същността на политиката, като пренебрегваме човешките същества като нейни основи? Разбира се, екзистенциалните въпроси първоначално се отнасят към философско-теологичната сфера, често с индивидуално значение. В крайна сметка обаче човешката природа е вплетена в по-широка картина на света с далеко достигащо значение. Но какво ще стане, ако от тази дълбочина на реалността могат да се различи течения, които образуват фиксирана константа – и следователно са реални? Една идеалистична теория ще търси философски дискурс просто за да не загуби опората си, като се има предвид, че тя винаги трябва да има предвид оптималното решение. Политическият реализъм обаче ще трябва да се съсредоточи още повече върху човешкото състояние: не толкова, за да обсъжда аналитично фундаментални екзистенциални въпроси, колкото за да може да изчисли практическите последствия. Едва когато се вземат предвид всички измерения на реалността, може да се говори за *истинска реалполитик*.

Настоящата работа е посветена на този всеобхватен поглед. *„Глобалният Запад“* е свързан по специален начин с историята на XX век, въпреки че корените му се простират далеч в миналото. Неговите основи са тясно

[2] Кисинджър: *„Няма реализъм без елемент на идеализъм.“*

свързани с човешкото състояние, а политическите му, и особено геополитическите, последствия сочат пътя към една епоха, която все още не може да бъде предвидена. Концептуалният и съдържателен анализ достига до фундаменталните аксиоми на Запада и изброява максимите, които *истинската* реалполитика трябва да има предвид в бъдеще.

Глобалният Запад
Философия и визия за универсалния суверенитет

Конфронтация и реторика

В политическата сфера се появи нов термин: *„Глобалният Запад*“. Той е предшестван от две концепции, които станаха популярни едва през последното десетилетие на 20-ти век: *глобализацията*, която се появи като описание на нарастващата глобална взаимосвързаност и взаимозависимост, и *„Глобалният Юг*“ – по-благозвучен термин за развиващите се страни.[3]
Разговорите за *„Глобалния Запад“* започнаха едва постепенно след началото на новото хилядолетие и вече са намерили място в политическия, и по-специално в геополитическия, език. Обикновено той се отнася до всички онези държави, които някога бяха класифицирани като част от *западния свят* или *Запада*, в епохата, когато конфликтът Изток–Запад доминираше през втората половина на 20-ти век. На западната страна бяха либералните демокрации – индустриализирани държави с конституционни правителства, начело със Съединените щати, срещу които на изток се изправиха съюзниците на Съветския съюз. Когато разделението на Европа приключи, скоро се появиха разговори за глобализацията, и то не само във връзка с глобалната търговия. Светът сякаш се беше превърнал в глобално село, в което проблемите на планетата вече можеха да се решават по-добре. В рамките на организации като ООН крайната цел беше да се установи „глобална вътрешна политика“[4] . Така 90-те години на миналия век се превърнаха в десетилетие на относително разведряване.
Сега, десетилетия по-късно, когато хората говорят за „Глобалния Запад“, това обикновено е реторична атака от страна на авторитарни[5] и тоталитарни

[3] Въпреки че и двата термина могат да бъдат проследени до 50-те и 60-те години на миналия век, те се използваха само спорадично до 80-те години. Същото важи и за термина „Глобален Север“.
[4] Въпреки че терминът е използван за първи път през 1963 г. от физика и философа Карл Фридрих фон Вайцзекер, той придобива популярност едва с демократичните промени в Европа.
[5] Разгледан критично, този термин е евфемизъм, който предизвиква асоциации с авторитарно възпитание, но въпреки това може да се характеризира с известна привързаност и уважение към децата. Терминът „авторитарен“ за диктатури, които потъпкват достойнството и правата на

държави. Те се опитват да нарисуват картината на мощен, глобално активен съюз, който представлява заплаха за всички останали държави. Срещу тях стоят държавите от Глобалния Юг – една неточно дефинирана група от държави, които имат различни амбиции, но във всеки случай не се считат за част от Глобалния Запад, а по-скоро за негови жертви. Когато се съмняват, авторитарните държави се причисляват към Глобалния Юг или поне декларират солидарност с него.

Тази предполагаема глобална опозиция напомня конфликта Север-Юг, който през 20-ти век се използваше за описание на отношенията между индустриализираните и развиващите се държави. Освен че описваше неравенството, акцентът винаги беше върху отговорността за тези условия, която често се приписваше на индустриализираните държави.

Ако днес ставаше въпрос само за разпределението на глобалното богатство, би било по-уместно да се говори за „Глобалния Север“, макар че дори този термин би бил подходящ само до известна степен. Той обаче не съществува в общоупотребата, както и „Глобалният Изток“, който би могъл да служи като колективен термин за социалистически или комунистически ориентирани държави. Всъщност не става въпрос нито само за богатство, нито за идеологически реликви от епохата на Студената война. В крайна сметка „Глобалният Юг“ е неудобен термин, който има за цел да служи като антитеза на реторично демонизирания Запад и затова е възможно най-неясен и двусмислен: той се отнася до остта на авторитарните държави, които, макар и по никакъв начин да не са еднородни по състав, отстояват своята разлика от Запада и често се стремят да се представят като по-добрата алтернатива.[6]

География и история

Далеч от днешната политизация на Запада, неговият концептуален произход се крие предимно в евроцентричната картография, която също е оформила дискурса за Запада и Изтока. Изтокът – земята на изгряващото слънце – се противопоставя на Запада, където слънцето отново залязва[7] . Дали Западът завършва при Атлантическия океан или – след откриването на Новия свят – в САЩ, може да е въпрос на мнение, както и дали Изтокът се намира на Арабския полуостров или в далечна Япония. В крайна сметка всяка точка на

личността, се дължи на широко разпространената *политическа коректност*, което е очевидно от гледна точка на съдържанието.

[6] Централните политически термини също са обект на конкуренция. Например, китайското правителство отговори на *„Срещата на върха за демокрацията“,* открита от американския президент Байдън през 2021 г., с документ, озаглавен *„Демокрация, която работи“.*

[7] Древногръцкото *ἕσπερος / hesperos* (вечер) и латинското *vesper* (вечер) произлизат от индоевропейския корен *wes- (вечер/нощ).

земята има свои индивидуални и следователно относителни ориентири, така че говоренето за Запада в този контекст има исторически конотации.
В хода на съвременната история това, което някога е било географски контраст, се е превърнало в идеологическо противопоставяне, което днес е придобило геополитическо значение. Причините и тенденциите обаче са толкова разнообразни и противоречиви, че първоначалният антагонизъм отдавна е навлезел във фаза, която надхвърля конкретни региони или религии.
Дори често цитираният контраст между религиите на Запада и тези на Изтока е много по-нюансиран, когато се разгледа в детайли.[8]
Разграничението между научния Запад и непрогресивния Изток е също толкова ограничено. В зависимост от региона и културния кръг този контраст наистина е бил и продължава да бъде наблюдаем, често с значителна острота. Това обаче важи и за други континенти и общества. Исторически погледнато, различни изобретения са възникнали в Изтока, , а философските трактати са достигнали Европа през завладяната от арабите Испания, която от 16-ти век нататък е поела водещата роля в зараждащите се науки.
В този контекст германският социолог Макс Вебер прави разграничение между икономическите системи на Изтока и Запада, като приписва на последния висока степен на рационализация. Вместо лични взаимоотношения пазарната дейност се определяше от трезви ценови изчисления – и по този начин се повишаваше ефективността на производството. През XX век успехът на западните индустриализирани нации събуди интереса на много страни, които също искаха да се модернизират в тази посока, т.е. да развият своя потенциал[9] . От друга страна, очарованието от на пръв поглед далечните култури на Изтока (и отвъд него) има дълга традиция в Европа.
Въпреки всички противоречиви тенденции и развития едно нещо остава ясно: не различните религиозни традиции, архитектура, езици или обичаи са в основата на днешното противопоставяне. Те може да съпътстват и илюстрират някои от контрастите, но корените са много по-дълбоки и отдавна са се отделили от географията. Става въпрос за екзистенциалните въпроси на човечеството и отговорите, давани от философията.

[8]Разбира се, християнско-монотеистичният Запад може да бъде противопоставен в общи линии на преобладаващо индуисткия и будистки Изток – за определен исторически период и в определени географски граници. Трябва обаче да се пренебрегнат противоположните тенденции, както монотеистичните течения в древен Египет, Персия и религиите на Изтока, така и пантеистичните течения в западния свят, например.
[9] В това отношение терминът „развиваща се страна“ първоначално носи в себе си надежда за бъдещето; целта на развитието естествено се отнася до икономически и политико-философски цели.

Когато днес определяме древна Гърция като люлката на философията, правим това със съзнанието, че различни идеи и концепции са възниквали в много култури, вероятно са били обсъждани, но може би никога не са били записани. Тези развития стават исторически осезаеми едва когато пътищата на мисълта не завършват безследно, а намират път към обществото и се предават нататък.[10] В това отношение гръцките философи постигнаха исторически пробив. Начинът, по който те разсъждаваха върху връзките между света и мястото на човечеството, им е осигурил завинаги място в историческите книги. Тук се намира историческата отправна точка на естествените и хуманитарните науки, тук се крие философската основа на *„Глобалния Запад*“ и тук може да се открие и произходът на неговото име.

Гръцката философия преживява разцвет, когато културният обмен в Средиземноморския регион, съчетан с оживена търговия със стоки, създава атмосфера, в която може да се води свободен диалог по екзистенциални въпроси. Легендите, предадени от Омир, са останали далеч в миналото, а смели мислители търсят нови отговори на стари въпроси.

Първата стъпка по този нов път е обяснението на природата и нейните процеси. Появяват се първите теории за първичните субстанции и елементи, но те не могат да бъдат проверени поради липса на техническо оборудване. В крайна сметка обаче остава нещо повече от обикновени спекулации: фундаменталните възможности – атоми, елементи, първични принципи – вече се формулират в тази епоха, две и половина хилядолетия преди съвременната физика.

Вторият стълб на гръцката философия се занимава с природата на човека, която го засяга както като индивид, така и в ролята му в обществото. Той разглежда фундаментални въпроси за знанието, праведния живот и съжителството в общността. В най-широк смисъл, следователно, именно въпросите на политиката[11] и етиката определят дискурса. И тук се разработват модели, които съставляват основата на днешните съвременни теории. Като цяло гръцката философия предоставя централната интелектуална основа за *западната* култура.[12]

---

[10] Традиции на философски концепции могат да бъдат открити – независимо една от друга – в много напреднали цивилизации. Философът Карл Ясперс също нарича периода от около 800 до 200 г. пр.н.е. „Осева епоха“, тъй като основните философски учения „възникват почти едновременно в Китай, Индия и Запада през тези няколко века, без те да знаят един за друг“. (*„Произходът и целта на историята“*, 1949, 20).

[11] *Политиката* тук се разбира в широк смисъл според Аристотел, който описва човека като *zoon politikon* (социално същество).

[12] Към това се прибавят принципите на римското право и, в Европа, влиянието на юдео-християнската религия. Тези три фактора се считат за основните стълбове на Европа. Краят на гръко-римската античност често се свързва със закриването на Академията на Платон в Атина

Друго ново начало бележи началото на епохата на великите открития. В края на Средновековието нарастващата търговия – както някога в древна Гърция – е свързана с разцвета на градовете, чието богатство позволява на науката и културата да процъфтяват. В цяла Европа се основават университети.
С появата на естествените науки ставаше все по-възможно да се разгадават законите на природата, да се изследват неизвестни региони и да се откриват нови маршрути по целия свят. Началото на научните изследвания скоро доведе до безпрецедентен напредък във всички области на технологиите, медицината и производството на стоки от ежедневието – развитие, което продължава и до днес. Научният прогрес и неговите плодове оттогава насам оформят живота на хората и са се превърнали в отличителен белег на *западния* начин на живот.
Изследванията и науката обаче са универсално явление. Въпреки че може би са направили своя пробив в европейско-западната култура, предвидимо е, че научният подход към света в теорията и практиката един ден ще стане нещо естествено в целия свят.
Научният прогрес и неговите плодове обаче са само една част от „западната идентичност“. Съществена за *Запада* е представата за човека като индивидуален субект, който притежава неприкосновени права на свобода в личната си сфера и правото да участва в политическото и социалното вземане на решения. Докато държавните правомощия по същество произтичат от волята на суверена – народа –, личната суверенност на индивида произтича от неприкосновеното човешко достойнство.
От най-ранните размисли за човешката природа, през гръцката философия и епохата на Просвещението, до днешното „западно“ разбиране, това е било дълго пътуване с многобройни противоречия и препятствия. И все пак, в крайна сметка, именно този образ на човечеството съставлява основата на едно ориентирано към свободата и демократично общество. В такова общество задачата на държавата е да гарантира индивидуалните свободи на всеки човек и да осигури демократичния произход на цялата политика чрез подходящи процедури. Тъй като на практика са необходими закони и разпоредби, както и съдилища и власти, „западната“ държава може да съществува само като конституционна държава, а не като свободна и необвързваща общност. Индивидите трябва да могат да разчитат, че тяхното достойнство и права са защитени по всяко време.

през 529 г., докато по същото време на Монтекасино е основан първият бенедиктински манастир – важен момент за християнското средновековие в Европа.

Западът разчита на очертаната концепция за човешкото достойнство и личния и политическия суверенитет като философска концепция, но също и като политическа, дори геополитическа парадигма[13] . Концепцията за човечеството – и нейното крайното обоснование – определя кой политически, социален, икономически и културен ред е подходящ за човешката природа. Можем да бъдем толкова сигурни, че този ред ще надделее с течение на времето, колкото сме сигурни, че ще надделее научен мироглед, който съответства на природата на нашата вселена.

Най-разпространеното възражение идва от областта на естествените науки и може да се обобщи по следния начин: тъй като всички процеси във Вселената протичат съгласно физичните закони, това важи и за всички тела, живи същества и хора. От сърдечния ритъм до най-финитe процеси в мозъка – всичко е чисто физическо по своята същност и част от дълга и сложна верига от причини и следствия, подобна на механизма на часовник, само че в областта на биологията. Хората нямат нито фина душа, нито свободна воля извън законите на природата, нито пък може да се установи някакъв вид достойнство. Това, което не е достъпно за научното изследване, не е реално.[14]

Въпреки че този „натуралистичен“ мироглед привлича все повече привърженици с нарастващите успехи на науката, той има фундаментален недостатък. Дори ако той многократно създава впечатлението, че е физическа теза, заключение от дългогодишни изследвания, така да се каже, всъщност е точно обратното. Въпросът за обхвата на физическия мироглед вече не е физически, а философски и следователно се намира на съвсем друго ниво.

В философската дискусия, която тук може да бъде само набелязана[15] , възникват значителни проблеми при опитите да се сведе свободната воля и човешкото съзнание до невронни процеси или да се превърнат етичните въпроси в обикновени психологически състояния. Въпреки това, натуралистичният поглед върху човечеството трябва да отхвърли моралните

[13] Концепцията за парадигмата като всеобхватна рамка за интерпретация и разбиране изглежда особено оправдана в този случай, тъй като, освен на научно-теоретичното ниво (от което първоначално произхожда – вж. Томас Кун, 1962 г.), тя засяга и екзистенциални, практически и (гео)политически основи.

[14] Дейвид Луис (1983, 361): *„Светът е такъв, какъвто го описва* физиката*, и няма какво повече да се каже.“* Тази позиция е известна под няколко имена, като материализъм, позитивизъм или емпиризъм, но по същество винаги изхожда от едни и същи предпоставки.

[15] Някои допълнителни разсъждения могат да бъдат намерени в отделен пролог към този есе.

и естетическите въпроси като безсмислени, празни понятия[16] , а човешкото стремеж към справедливост и търсенето на смисъл – като сложни халюцинации и проекции на мозъка, който от своя страна е изключително сложен апарат[17] , в крайна сметка определян от биохимични причинно-следствени връзки, който контролира организма. Самооценката на човека като автономно същество следователно неизбежно предполага, че освен физическите процеси съществува и една трансцендентна реалност, която предоставя основа за човешкия дух, достойнство и свобода. Между другото, това важи и за физическата структура на света, причините за която отново не могат да бъдат физически. В крайна сметка произходът на физическия свят не е физическа теория, а фундаментален философски въпрос.

В обобщение може да се каже, че големите екзистенциални въпроси на човечеството, както ги е формулирал Кант[18] , надхвърлят обхвата на интерпретацията на физиката.
Накрая трябва да се отбележи, че натуралистичната парадигма е силно противоречаща на интуицията, защото всички хора, дори нейните последователи и поддръжници, в ежедневието си действат така, сякаш вземат етични решения или се занимават с наука по своя собствена воля и разкриват тайните на света. Колкото по-сложни стават дискурсите, толкова по-абсурдно изглежда, че само неврологичните програми са определили хода и взаимодействията на дискурса.
Без да искаме да обсъждаме конкретни философски или религиозни концепции на този етап, все пак може да се каже, че определянето на човешкото достойнство (и правата и задълженията, които произтичат от него) изисква трансцендентно разбиране на света, което оставя място и за по-нататъшни екзистенциални въпроси. „Западният поглед върху човечеството“ – но не само той[19] – неизбежно предполага този поглед върху човечеството и следователно върху реалността като цяло.

---

[16] *„Когато позитивистският разум доминира в тази област, изключвайки всичко останало… тогава класическите източници на знание за етиката и правото биват изключени“* – Бенедикт XVI в речта си пред германския Бундестаг на 22 септември 2011 г.

[17] Дори евентуално съвпадение не би променило фундаментално квазипрограмираната последователност на мозъчните функции, а просто би я „разхлабило“ с няколко непредвидими елементи.

[18] *„Областта на философията [...] може да се сведе до следните въпроси: 1) Какво мога да знам? 2) Какво трябва да правя? 3) На какво мога да се надявам? 4) Какво е човекът?“* (*„Критика на чистия разум“*, B833, 1787) – През 1897/98 г. френският художник Пол Гоген озаглави една картина с подобни фундаментални въпроси: *„Откъде идваме? Кои сме ние? Накъде отиваме?“*

[19] Идеологиите и науките, които говорят за активно познание на нови неща, за солидарност или ценности, за етика и естетика, също сочат към трансцендентни референции. За тях, както и за много представители на западния начин на живот, тази връзка е предимно неизвестна или изглежда без значение. Всъщност, в противен случай индивидът би се изгубил в една

В крайна сметка това не е въпрос на произволен избор в смисъла на свободно избиране измежду няколко налични варианта. Всъщност има само една налична реалност, и тя се намира извън човешкия контрол. Каквато и да е нейната същност – и колкото и разгорещен да е дебатът около нея – може да се каже със сигурност, че няма друг избор, освен да приемем реалността такава, каквато е: Реалността е крайната валидност, тя стои над всичко останало: суверенитетът на абсолюта надделява.

Множествени сътресения: между еволюция и революция

На пръв поглед описаната по-горе концепция за Запада изглежда като неясно очертан модел на обществото, който произхожда повече от сферата на политическите и религиозните утопии, отколкото от реалността. Следователно същността на критиката е следната: ако очертаната концепция за човешките същества с достойнство, права и суверенитет *наистина – в действителност* – съответства на тяхната природа и ако произтичащият от това свободен обществен ред е следователно подходящата концепция, защо той не е надделял сам по себе си през историята, а вместо това толкова често се бори за оцеляване?
На пръв поглед това възражение изглежда оправдано; всъщност то изглежда очевидно, когато погледнем към историята и към днешния ден. Докато пътят на науката е бил относително пряк, повлиян само спорадично от религията и политиката, търсенето на жизнеспособна форма на общество изглежда променливо и на моменти дезориентирано. Защо пътят е толкова труден?
Отговорът се крие в различни пропуски, препятствия, упоритост и противоположни тенденции, които могат да бъдат обобщени в широк смисъл като сътресения. Те имат различни пространствено-времеви, социални и културни измерения и могат да се подсилват взаимно.

- Временни сътресения: Въпреки че зародишите на либералната конституционна държава могат да бъдат открити във всички култури, развитието на такава държава – въпреки ранните опити, например в Древна Гърция – е сравнително съвременно явление, което не е срещало широка подкрепа сред населението. Едва през XIX и XX век, когато гражданите осъзнаха собствената си сила и суверенитет, идеята за правата на човека и демокрацията набра скорост – при всички добре известни препятствия и неуспехи.

предопределена верига от събития, а предполагаемият дух би се разпръснал в постоянна течност от психологически илюзии. Това би сведело претенциите на науката до абсурд и би превърнало хората в нелепи марионетки.

- Пространствени прекъсвания: Докато западните ценности са успели да се утвърдят в една част от света, традиционните системи са запазили своя статут на други места. Това може да се дължи на липса на осъзнаване на собствената суверенност, така че може да се говори за липса на просвещение относно собствената зрялост. В същото време това естествено развитие се забавя от политически или религиозни сили.

- Хронологични сътресения: Въпреки че осъзнаването на собствената суверенност е съставна част от човешкото съществуване, историята многократно е била свидетел на възникването на реставрационни и реакционни движения, които поставят под въпрос ценностите, които някога са били постигнати с толкова много усилия. Макар западните ценности – и просперитетът, който ги съпътства – да са придобили глобална привлекателност, историческото развитие по никакъв начин не е автоматично. Най-значителният удар досега беше периодът на фашизма в Европа, особено националсоциализмът в Германия.[20]

- Лични сътресения: Привързаността към либералните демокрации може да отслабне на различни нива и да се превърне в своето противоположно, както сред обикновените граждани, така и сред политическите лидери. Дори недоволството от социалните, икономическите или политическите събития може да доведе до отказ от най-фундаменталните стълбове на човешкото съжителство, което винаги е съпроводено с опасността от общ социален регрес.

- Културни сътресения: Един поглед към обществата, които се смятат за свободни и демократични, показва, че дори в рамките на националните граници съществуват различия в мненията относно това кои фундаментални ценности трябва да съставляват основата на държавата. Това не е въпрос на отделни закони и политически ориентации, които след това се решават в рамките на демократичния процес, а на фундаментални въпроси, свързани с етиката, политиката, религията и културата. Дори между отделните държави

[20] Социологът Юрген Хабермас описва демократичната преориентация, започнала в следвоенна Германия, като *„икономически и политически, а по-късно до известна степен и културен процес, който [ще] стане необратим едва след като културната западнизация проникне в манталитета на цялото население“* (в интервю с Барбара Фрайтаг през юли 1989 г.).

съществуват повече или по-малко значителни различия в разбирането за демокрацията и свободата.[21]

- Стратегически разриви: Защитата на свободния свят срещу експанзивни и авторитарни сили и осигуряването на собственото съществуване – военни бази, суровини, съюзници – многократно води до стратегически съюзи с държави, чиято вътрешна уредба противоречи на собствените ни ценности. Моралният дилема е очевидна и може да доведе до опасно безразличие както сред гражданите, така и сред политиците.[22] Това може да създаде впечатление за равенство и легитимно постоянно съжителство.

Ако човек разглежда откриването и реализирането на либералните и демократични принципи, основани на върховенството на закона, като постепенно развитие с различни предпоставки в различните култури, тогава трябва да очаква такива различия още от самото начало. Въпреки че през историята многократно са се случвали революционни движения от диктатури към демокрации, историческият процес все пак е еволюционен по своята същност.

Геополитика и визия

Ако приемем, че описаната по-горе концепция за човечеството, в рамките на мироглед, отворен към трансцендентността, действително съответства на реалността, можем да предположим, че въпреки възможните препятствия и в дългосрочен план идеята за либерална и демократична държава ще надделее в хода на историята. Това наблюдение можеше да бъде направено още през 20-ти век, когато стана ясно, че индивидуалното достойнство и свобода не произтичат просто от философска концепция, а съответстват на съзнанието на много хора във всички части на света.[23] Всъщност през 90-те години бяха стартирани многобройни демократични процеси и мирни инициативи, което накара някои изследователи да предвидят появата на

[21] Разбира се, истинското разбиране на едно общество за личното достойнство и свобода не се отразява в възрастните хора на средна възраст със средни доходи, които стоят здраво с двата крака на земята. Напротив, истинските ценности се отразяват в положението на младите хора, възрастните граждани и социално уязвимите групи, както и в условията в затворите, армията и други институции и власти, които могат да засегнат личната суверенност.

[22] Стратегическият принцип *„врагът на моя враг е мой приятел“*, известен от хилядолетия, може да бъде стратегически оправдан в екзистенциални извънредни ситуации, но не може да замести етичните основи на (властовите) политически решения.

[23] Философът Франсис Фукуяма говори за „края на историята“ още през 1989 г., когато хора по целия свят изискваха своите права и суверенитет и това се превърна в очевидно всеобщо искане.

„глобална вътрешна политика“[24] , която постепенно ще разреши международните конфликти.
От геополитическа гледна точка обаче образът на общност от държави, които сега се придвижват към демократична общност със собствено темпо и при свои условия, е бил изместен от противоположната реалност. Защото редом с държавите от „свободния свят“[25] съществуват и са съществували редица диктаторски режими, чиято основна цел е да запазят властта или да наложат политическа или религиозна идеология и които се противопоставят на западния свят, обединявайки се, ако се наложи. Те може би тайно подозират, че рано или късно ще има, а всъщност трябва да има, път към свободата, но се съпротивляват на това прозрение и на последствията, които произтичат от него. В крайна сметка те се съпротивляват на една реалност, на която е невъзможно да се съпротивляваш.

Противоположни принципи: „Два свята“

На международната политическа сцена[26] съществува значителен конфликт между авторитарните и свободните държави, който по своята същност е фундаментално асиметричен. Причината се крие в противоположните възгледи за социалното съжителство.
В демократичния свят държавата съществува в името на своите граждани. Единственото ѝ оправдание е да даде възможност на хората да живеят достойно и да предотвратява, доколкото е възможно, всякакви посегателства върху суверенния им начин на живот. В едно свободно общество държавата трябва да обосновава действията си и да докаже, че по-строгите ограничения са необходими и нямат алтернатива. Не гражданинът трябва да обосновава своята свобода, а държавата трябва да обосновава своите намеси.
В авторитарните и тоталитарните държави този принцип е обърнат: държавата и нейното политическо ръководство са суверенни, независимо дали това се основава на религиозни, политико-идеологически или лични мотиви. Индивидът, доколкото все още може да се говори за такъв, е подчинен на тази държавна необходимост във всяко едно отношение. Разбира се, има постепенни разлики: „меките“ диктатури може да оставят икономическите и социалните дейности на мира и да преследват само политическата критика, докато тоталитарните режими искат произволно да

[24] Виж бележка под линия 4.
[25] Този алтернативен термин също е натоварен с исторически смисъл – още от времето на конфликта Изток–Запад.
[26] Метафоричният термин предизвиква асоциации с пиеса, но те изглеждат цинични, доколкото милиони губят живота и достойнството си, а много милиарди са засегнати политически, социално и икономически. Унищожаването на ресурсите се случва в глобален мащаб и в крайна сметка оставя своя отпечатък върху практически всеки на планетата.

контролират мислите на хората и самото им съществуване. В крайна сметка обаче индивидът е безсилен срещу управляващия режим; той не може да претендира нито за права, нито за достойнство, свободата му на действие му се предоставя отгоре и може да бъде ограничена или отнета по всяко време. Екзистенциалният риск съпътства целия им живот и деформира социалното съжителство – а понякога и индивидуалните личности – до най-малкия детайл. Разон д'етат – оцеляването на режима – доминира и засяга всички сфери на човешкото съществуване.[27]

Международно равнище

Този приоритет на авторитарните държави се отразява и на международно равнище: всички усилия са насочени към осигуряване на съществуването и властта на управляващия режим, а всички други политически или идеологически цели са подчинени на това начинание. Тъй като приоритетът на запазването на властта вече означава, че правата на човека и екологичните или културните ценности се ограничават, игнорират или се борят срещу тях вътрешно, тези ценности също нямат значение за международните отношения на диктатурата – освен като пропаганда в борбата срещу реални или възприемани заплахи за режима.

Непосредствената опасност за авторитарните системи идва от техните равни: тъй като те не зачитат нито суверенитета на своите граждани, нито този на други държави, няма обвързващи правила, регулиращи взаимните отношения: важи принципът на силата – насоченото навън насилие винаги има за цел да гарантира съществуването на режима. На международно равнище властва законът на джунглата – военната сила е необходима, за да се оцелее. В атмосфера на недоверие съюзите често са несигурни, а собственото съществуване е постоянно изложено на риск.

Фундаментална – вътрешна – опасност за репресивните режими са техните собствени граждани, които биха могли да се съпротивят на потисничеството и да изискват своите индивидуални и политически права. Въпреки че демократичните държави по принцип подкрепят потиснатите народи и защитават техните права на международно равнище, те обикновено ограничават дейността си до изрази на солидарност и резолюции. Активна помощ, която би включвала и решителна намеса, може да се очаква само в крайни, извънредни случаи.

Докато свободният свят може да сключва съюзи, за да се защити от военни атаки от страна на диктатури, възможностите за оказване на помощ на

[27] В действителност тези термини се отнасят до трудови и екстерминационни лагери, центрове за изтезания, потисничество и зверства с невъобразими размери: те са най-дълбоките екзистенциални бездни.

потиснатите народи остават ограничени. Демократичните държави като цяло се въздържат от използването на военна сила или политически натиск, тъй като разчитат на преговори, разбирателство и добра воля. Освен това винаги съществува рискът чуждестранната намеса да бъде посрещната със скептицизъм от населението, което принуждава политическите лидери да оттеглят подкрепата си. С всеки нов изборен цикъл съществува вероятност политическото настроение да се промени и дори исторически съюзи да приключат.

Отвореността към промяната и зависимостта на политическото ръководство от волята на суверенните граждани са основната характеристика на свободните общества. В същото време тази прозрачност и отвореност представляват уязвимо място за остта на авторитарните държави.

Затова те се опитват да манипулират общественото мнение и избирателното поведение чрез политическа пропаганда на всички нива и да поставят под натиск съответните общества чрез контролирани кризи. Средствата варират от умишленото разпространяване на фалшива информация до създаването на миграционен натиск по външните граници, както и до военни провокации и атаки. Към това се добавя постоянен натиск върху отделни граждани и организации, които се противопоставят на авторитарната ос, превръщайки ги в мишени на медийно или физическо насилие. В крайна сметка целта е да се дестабилизират демократичните държави чрез широк спектър от действия на всички нива, като по този начин се възпрепятстват в ангажимента им за запазване и насърчаване на глобалната свобода.

Дори сред политиците осведомеността относно тези фактори на власт и влияние е доста ограничена. Вярата в стремежа на авторитарните държави към мирно съжителство и тяхното потенциално демократично развитие е по-привлекателна от безкомпромисния анализ на политическата ситуация.[28] Освен това принципите на свободния свят – *Глобалния Запад* – неведнъж биват погрешно тълкувани и разводнени.

[28] Позоваването на предполагаемо „мирно съжителство“ по време на Студената война е подвеждащо, не само с оглед на конфликтите, които се провеждаха по същото време. Въпреки че ядрената патова ситуация между суперсилите направи пряката военна конфронтация невъзможна, истинско мирно съжителство стана възможно едва след промените в Съветския съюз и превратните събития в Източна Европа. По този начин подобно наложено съжителство може да бъде само временно – толкова временно, колкото е наложеното вътрешно съжителство между диктаторско правителство и неговите потиснати граждани.

Аксиомите на Запада

За разлика от светските и религиозните идеологии, Западът се характеризира с известна степен на въздържаност: той няма есхатологични парадигми, сценарии за икономическо планиране и утопични социални модели. Обещанието за живот в свобода и достойнство изглежда практически лишено от съдържание. Всъщност става дума за няколко фундаментални аспекта и структури[29] . Свободата на Запада също има аксиоматично измерение:

1. Суверенитетът на абсолюта: отворената трансцендентна основа

Този поглед върху реалността е необходима основа за разбирането на човешката природа и на политическите и научните дейности. Единствено на тази основа могат да се обсъждат по-нататъшни екзистенциални аспекти, с различни идеологически и религиозни препратки. Свободният и отворен дискурс без идеологически ограничения е съществена същност на Запада.

2. Суверенитетът на индивида: правото да определяш собствения си живот

Човешката природа и достойнство се основават на трансцендентно разбиране за реалността. Това виждане за човечеството поражда фундаментални човешки права, които гарантират на индивидите суверенното право да определят собствения си живот. Тази екзистенциална същност на човешкото съществуване е фундаментално неоспорима: суверенитетът на индивида е неприкосновен, дори при демократични решения.

3. Народният суверенитет: Обществото само взема решения по въпросите, които го засягат

Политическите разпоредби на общността трябва да имат демократичен произход, т.е. да се основават на избори и референдуми. Развитието на обществото е по същество отворено. Народният суверенитет отразява суверенитета на личността на държавно равнище – двата вида суверенитет са взаимозависими: точно както индивидуалната свобода се разгръща в

[29] Това не се отнася до бюрокрацията, която е напълно възможна в една свободна конституционна държава, с всичките ѝ предимства и недостатъци, а по-скоро до отказването от идеологическото „програмиране“ на хората.

политическото участие, така и демокрацията се основава на политически зрели – и следователно също свободни – граждани.

4. Солидарност чрез ценности вместо организиране на интереси

За разлика от авторитарните държави, които са се обединили въз основа на субективни интереси, които могат да бъдат противоречиви и променливи, интелектуалната основа на Запада се крепи на една трансцендентна концепция, в която ценностите и достойнството не подлежат на преговори, а са вградени в една по-дълбока обективна реалност и следователно действително важат. На международно равнище този философски контраст трябва да доведе до солидарност между западните нации, която никога не се поставя под въпрос, дори и при най-силни политически различия. Това включва и съвместната позиция срещу авторитарната експанзия.

5. Геополитическа визия: Универсалният Запад

Проектът на Глобалния Запад е универсален проект, който може етично да оправдае съжителството с авторитарни държави само на преходна основа. Ако приемем валидността на универсалното човешко достойнство и права като основа на всички общества, тогава пренебрегването им е зло, което трябва да бъде преодоляно. Авторитарните системи *по самата си същност* са неспособни на устойчиво съществуване и следователно имат само ограничено такова, поради което Универсалният Запад е неразделна грижа на Запада[30] , която не може да бъде отделена от неговата същност.
Поради липсата на демократична отчетност пред народа – в крайна сметка поради противоречието им с философската основа на реалността – *авторитарните правителства разполагат, в най-добрия случай, с ограничен суверенитет поради тази липса на взаимност.*[31]
Истинската реалполитик, т.е. политическата позиция, която винаги разглежда *човешкото състояние* като основа за действие наред с геостратегическите условия, никога не трябва да забравя тези връзки. Ето защо тя може да процъфти единствено въз основа на принципите,

[30] За разлика от глобализацията в областта на икономиката и комуникационните технологии от 90-те години на миналия век, това, което наблюдаваме сега, е глобализация на човешкото достойнство в контекста на философски обоснован мироглед. Става дума най-малко за една унифицирана култура, зад която би трябвало да изчезне етническото многообразие на човечеството.
[31] В извънредни ситуации, като например свалянето на диктатура, легитимността на едно правителство може временно да възникне извън демократичните процеси. Във всеки случай и по всяко време обаче суверенитетът на личността трябва да има най-висок приоритет.

представени тук като аксиоми на Запада, каквито и да бъдат техните наименования в далечното бъдеще.

Епилог: Три максими за идващото четвъртвековие

След обнадеждаващите ранни години след края на конфликта между Изтока и Запада, които хвърлиха поне неясна светлина върху практически всеки ъгъл на земното кълбо, международната обстановка в много региони се е помрачила от началото на новото хилядолетие.
На международно равнище системният конфликт от миналия век се завърна в променена форма: ос от репресивни режими, свързана с мрежа от авторитарни или безразлични държави, си постави за цел да създаде противодействие на свободния свят и постепенно да го измести.
Пред лицето на това историческо предизвикателство глобалният Запад отдавна следва отбранителна стратегия и пренебрегва нарастващата опасност от авторитарната вълна: както във военно и политическо отношение, така и по отношение на философските си основи. Ерозията има две страни: от една страна, в редица държави се появяват авторитарни тенденции, а от друга – взаимното сътрудничество – включително военната солидарност – е изложено на сериозна опасност.
В това историческо изпитание е необходимо не само фундаментално връщане към основите на либералното движение, но още повече – увереност, че едно свободно общество, заплашено от репресивен агресор, няма да се предаде без борба. Силата на свободата има корени, които се простират отвъд политическата манипулация и военната репресия: историята е показала и ще покаже, че в крайна сметка тя ще надделее и ще се наложи. Концепцията за „свободния свят“ един ден ще изчезне, но не защото авторитарните системи са я потиснали, а защото нейният необходим антипод – репресивната вълна – надяваме се, ще е отшумяла в недалечно бъдеще.

Предизвикателствата за следващите десетилетия могат да бъдат обобщени в три основни максими

1. Завръщане към философските основи на човешката свобода и достойнство и техните политически последствия

Философската коректност на XX век днес в много случаи е заменена от безразличие и релативизъм. Предвид огромното разнообразие от мнения по практически всеки аспект на живота, дори обикновените ежедневни политически въпроси често се превръщат в огромни предизвикателства. Това прави търсенето на основите на свободния свят да изглежда днес още

по-безсмислено, защото засяга философски или теологични аспекти, които човек може да толерира, но със сигурност не бива да обсъжда. Тъй като това отчаяние неизбежно води до липса на перспектива и оттам до криза на смисъла, именно оттук трябва да започнем.
Достойнството на личността като отправна точка за всяко свободно индивидуално и държавно съществуване неизбежно предполага трансцендентно разбиране на реалността. Тази основа трябва – поне в своите централни аспекти и последствия – да бъде поставена в сърцевината на политическото действие и, до известна степен, също така в съзнанието на хората, които в крайна сметка черпят своето съществуване от нея.

2. Геостратегическата ориентация и взаимната сигурност на свободния свят като отговор на несигурностите в рамките на неговата общност

В либералните демокрации естествено съществува риск дадена държава да се оттегли *политически* или *военно* от съюза на свободния свят или да го постави под въпрос. Такива обрати трябва да се предвидят и да се противодейства на тях превантивно на всички нива.
Като суверен народът може по всяко време да гласува за решения, които отслабват съществуващия съюз на ценностите. *Самите отделни демокрации* обаче трябва да бъдат институционално защитени срещу собственото си премахване. Желателна би била дори по-голяма защита в рамките на съюз на държави.
Свободният свят като съюз на ценности трябва от своя страна да се подготви срещу риск за сигурността, който би възникнал, ако изчезнат един централен и/или няколко по-малки гаранти на сигурността. Освен национален резерв с геостратегическо значение, това изисква и архитектура на сигурността, която да е възможно най-устойчива и имунизирана срещу самостоятелни национални усилия, и която да е способна да възпира в най-голяма степен атаките на авторитарната мрежа.

3. Последователна и устойчива ангажираност към свободния свят на международно равнище, в съзнанието за историческа победа на свободата

Целта на взаимната сигурност е не само да се защити суверенитетът на отделните държави в тесния смисъл на *националния интерес*, но и да се съхранят историческите постижения на свободния свят — ако е възможно, без отстъпки — и да се реализира универсалното право на основните

човешки права. Защитата на Глобалния Запад следователно в крайна сметка винаги е в морално оправдания национален интерес.[32]
Затова държавите от Глобалния Запад биха постъпили разумно, ако последователно разширяват и укрепват свободния демократичен ред в собствените си страни, за да не дискредитират идеята за свобода чрез свои недостатъци.
На външнополитическо равнище те трябва ясно и недвусмислено да демонстрират своята опозиция срещу авторитарната парадигма. На философско ниво съществуването на диктатурите е обида към абсолюта[33] . Тяхното управление и техните постижения са относителни, а идеологията им, доколкото е осезаема, е *фалшива философия*, чиято дългосрочна съдба е предопределена: тя ще завърши в пълно нищо. Цялата слава на техните владетели един ден ще се превърне в прах пред лицето на истината – с изключение на онези лидери, които се осмеляват да променят курса.

Споменатите максими не са утопична или фундаменталистка програма, нито отхвърлят дипломацията, геостратегията и *реалполитиката*[34] . Те призовават първо за последователно, а не само половинчато завръщане към традицията, а след това за защита срещу несигурностите, които стават все по-очевидни през XXI век. Фактът, че крайната цел е универсалността на човешките права – и нищо друго не означава свободен свят за всички или *универсален Запад* – вече не бива да се поставя под съмнение по отношение на декларациите за човешките права от последните триста години.[35]

[32] Политика, основана на правата на човека и основните ценности, не може да си затваря очите пред глада, лишенията и потисничеството, нито може да твърди, че конфликтите не са в „националния интерес“ и не трябва да бъдат разрешени. Как изглеждат на практика собствените възможности за действие, разбира се, е съвсем друг въпрос.
[33] Трудно е да се намери по-кратък начин за описание на нереалността на режимите, които се намират в състояние на фундаментална теоретична и практическа дезориентация.
[34] Реалполитиката тук не се разбира като опортюнистично политическо маневриране, а като всеобхватен политически стил, който отчита реалностите – включително и трансценденталните – и техните последствия.
[35] Всеобщата декларация за правата на човека от 1948 г. говори за човешкото достойнство, докато нейните американски и френски предшественици говорят за неотменими права, като всяко от тях предполага непозитивистка основа.

© Изследователски проект „20-ти век“ – Философия на глобалния Запад

Допълнителна информация и контакти:

Изследователски проект „20-ти век“
www.20th-century.net

Философия на глобалния Запад
www.theglobalwest.com

✉ www.steff.international/CONTACT/

- Версия 1 / 2026 -